

Steekspel

Erik Werps

www.steekspel.eu | digitaal abonnement gratis | los nummer in hard-copy € 3,-

nummer 2

De Legende begint in
Den Bosch

In de eerste aflevering heeft u kunnen zien dat de Rogstekers in Weert heel bekend zijn. Niet alleen nu, maar ook vroeger. In het begin van de 17e eeuw is zelfs een schilderij aan hen gewijd. Ook werd hun optreden op enige Amsterdamse prenten bespot. Daarbij valt een seksuele dubbelzinnigheid niet te ontkennen.

Hoe bekend de Rogstekers ook mogen zijn, in Weert is van hun werkelijke activiteiten in de 17e eeuw nog geen snippetter teruggevonden. Feitelijke getuigenissen over Rogstekers zijn elders wel te vinden. In dit geval in **Den Bosch**, zelfs van voor 1600. Het stadsbestuur worstelde in de 16e eeuw nogal met overlast die Rogstekers ter plaatse veroorzaakten. Dit blijkt uit de stedelijke (politie) verordening, en wel het deel dat vanaf **1530** via plakkaat is uitgevaardigd en jaarlijks werd afgelezen.

In Steekspel zijn wij op zoek naar het verhaal van de Rogstekers te Weert. Hoe zijn zij op het toneel gekomen? Welke rol spelen andere steden? In deze aflevering concentreren wij ons op **Den Bosch**. Het blijkt dat Den Bosch ook zijn eigen Rogstekers heeft gekend. Is er een relatie met de legende in Weert? Wij nemen drie items onder de loep.

1. De Rogstekers in politie verordeningen van Den Bosch in de 16e eeuw.
2. Een Bosschenaar die een heldendicht over de Rogstekers schrijft (in 1869).
3. Zijn er sporen van Rogstekers te ontdekken in het werk van Jeroen Bosch?

1. Eer en oneer ¹

Het Bossche bestuur probeerde het optreden van Rogstekers, Wolfjagers en dat soort groeperingen (*dyergehycke naciën*) in te perken. Niet alleen hun gedrag was ontoelaatbaar. Ook de manier waarop zij zich op straat vertoonden werd verboden, waarschijnlijk omdat dit teveel van pas zou komen als hun acties uit de hand liepen. Zo mochten zij zich niet met gemaskerde gezichten of anders gekleed op straat begeven. Ook mochten zij geen lange messen, degens, hellebaarden, spiesen, zwepen of andere wapens bij zich dragen. Een overtreding werd bestraft met een boete van drie Carolusguldens.*

Nu vraagt u zich natuurlijk af wat de Rogstekers met die wapens van plan waren. In ieder geval mochten zij 'van niemand spelen' of mensen in woord of daad in opspraak brengen. Kennelijk wilde het bestuur de

reputatie van individuen beschermen die slachtoffer van de Rogstekers dreigden te worden. Eer was een belangrijk begrip in de vroegmoderne tijd. De schending ervan dus ook.

Het wordt duidelijk dat als de Rogstekers gezamenlijk over straat trokken hun gedrag soms verder ging dan alleen het bespotten van personen. Men vreesde dat het kon uitdraaien op een molestatie en vernedering; mogelijk ook tot vernieling van persoonlijke eigendommen.

Het beeld dat opdoemt is dat van een *charivari*. Dit is de publieke onttering van individuen die in de ogen van de gemeenschap de norm (groepseer) hadden geschonden. De behandeling die hen te wachten stond diende het evenwicht te herstellen.

Kermis ²

Het bestuur in Den Bosch maakte het handelen van de Rogstekers niet helemaal onmogelijk: het werd gereguleerd. Tijdens de kermis (*op ten kermisdach*) mochten zij wel – met mate! – spelen volgens oude gewoonte. Belangrijk was dat zij niemand enig onrecht (*injurie*) zouden aandoen. De Rogstekers werden gemaand hun gedrag in te tomen.

Zo trachtte het bestuur het rogsteken als het ware bij de kermis in te kapselen. In **1558** zien wij een aanwijzing hiervoor in de stadsrekening van Den Bosch. De Rogstekers krijgen dan een bijdrage van tien stuivers voor het buskruit dat zij tijdens de kermis gebruiken. Mogelijk schieten zij met los kruit tijdens de processie voorafgaand aan de kermis. Later krijgen schutterijen een vergoeding voor het schieten met buskruit tijdens de processie.*

Uit de mode ¹

De oplopende spanningen in de Nederlanden zetten de autoriteiten aan tot nog meer en strengere regels. Dat geldt niet alleen voor de vervolging van protestanten. Ook het rogsteken en wolfjagen raakten in de verdrukking. Vanwege het opruiende karakter werden deze in **1565** in Den Bosch net zoals een aantal andere schandelijke spelen (*oneerlycke spelen*) geheel verboden.

Gelet op de omschrijving van het verbod lijkt het erop dat de Rogstekers nog steeds op dezelfde manier acteerden. Maar nu vindt het bestuur het welletjes. Zowel in de processie als daarbuiten mogen zij niet meer met gemaskerde gezichten of in 'onbehoorlijke kleren mismaakt' rondtrekken. Ook de wapens die zij (nog steeds) niet ter hand mogen nemen zijn ongeveer dezelfde als in het verbod van 1530.

Het rijtje wordt nu afgesloten met 'garen roeden'. Dit zijn lange dunne latten die in een weefgetouw werden gebruikt. Voor iemand die als textielwever werkte lagen deze latten zo voor handen. Men kon er hard mee meppen. Maar wellicht moeten wij bij dat hard meppen

eerder denken aan het geluid dat dit veroorzaakte dan aan het gebruik als wapenstok.*

Mede door het verbod in 1565 raakte het rogsteken in **Den Bosch** voorgoed uit de mode. Andere vormen van *charivari* bleven elders nog lang een gebruik dat plots de kop kon opsteken.

Andere vormen ³

Over de vraag of de plegers van een *charivari* in Weert ooit als Rogstekers zijn benoemd tasten wij nog in het duister. Wel komen in procesdossiers overtredingen voor die Rogstekers kunnen typeren zoals het *eisen* van *builbier*. Dit gebruik komt neer op het afdwingen van een vrijgezellenavond waarbij van de aanstaande bruidegom werd verwacht dat hij de kosten van het bier voor zijn rekening zou nemen. Bij weigering kon de jonkheid aan huis komen om het *builbier* op te *eisen*. Als dit uit de hand liep en voor de schepenbank kwam, werden de beklagden gewoon bij hun naam genoemd en niet als Rogstekers geoormerkt.

Door de eeuwen heen hebben in Brabant en Limburg talloze *charivari* praktijken plaats gevonden. Nooit werden de daders als ezeldrijvers of beerjagers aangeduid. Als daarentegen in de beschrijving werd vermeld dat men 's avonds met een groep baldadige jongeren met veel herrie bij het huis van een slachtoffer verscheen, is dit een sterke aanwijzing voor het *beerjagen* (in Brabant) of *ezel drijven* of *toeten* (in Limburg).

Ketelmuziek en zweepen ⁴

Het maken van *ketelmuziek* is gedurende alle tijden een vast element van een *charivari*. Het meedragen van wapens gebeurde waarschijnlijk alleen ter intimidatie. Het gebruik van zweepen lijkt illustratief voor het intimiderend karakter van het rogsteken in Den Bosch. Wij mogen er wel van uitgaan dat de zweepen niet dienden om lichamelijk letsel toe te brengen, maar juist om met hard geknal ontzag af te dwingen. Dit knallen met zweepen gebeurde veel later nog steeds in Limburg.

In Overhoven (bij Sittard) vond in 1802 een *charivari* plaats. Aangezien gendarmes bij het voorval betrokken raakten en ook schoten werden gelost, stuurde de prefect in Aken een brief naar Sittard met de opdracht een gedegen verslag te geven over de gebeurtenissen. Burgemeester Dolmans haastte zich om te zeggen dat hij al een brief klaar had liggen die nu met een getuigenverhoor werd aangevuld. Hoewel de burgemeester het incident richting de prefect merkbaar afzwakte en normaliseerde, blijkt uit het verslag dat een *charivari* in die tijd inderdaad niet ongebruikelijk was. En voor ons belangrijk: het geknal met zweepen maakte er in dit geval deel van uit.

Het slachtoffer Arnold Erkens verklaarde 'dat de ongeregelheden op 20 november 1802 om vijf uur 's middags begonnen en dat dit naar zijn mening niets meer was dan een *charivari* die werd uitgevoerd omdat hij zijn vrouw had geslagen. Verder verklaarde hij dat er niets was gebeurd buiten het schreeuwen van beledigingen aan zijn adres'. Een getuige die tegenover Arnold Erkens woonde zei 'dat hij niets had gemerkt behalve geschreeuw en geknal (*claquer*) van zweepen.' Hierop concludeerde de burgemeester dat 'U ziet dat de ongeregelheden te Overhoven slechts uit avondlijke kwajongenstreken bestonden zoals deze zich voorheen bij gelijkaardige gelegenheden voordeden.'

Nog in de vorige eeuw was het *klaatsjen* met zweepen in Overhoven een vaardigheid die in stand werd gehouden getuige de foto's van *klaatsjers* in 1925. Niet lang daarna werd het verboden, omdat het voor omstanders toch niet helemaal ongevaarlijk was. Dit is niet alleen een treffend voorbeeld hoe het knallen met zweepen bij een *charivari* werd toegepast, maar ook hoelang een dergelijk gebruik kon blijven voortbestaan.

2. Bossche heren ^{5,6,7,8}

Terug naar **Den Bosch**. Meer in het bijzonder naar het werk van een drietal Bosschenaren in de jaren zestig van de 19e eeuw. Twee van hen stuitten in oude documenten (de plakaten en stadsrekeningen) op de vermelding van Rogstekers. Een raadselachtig fenomeen. Zij zullen het er vast over hebben gehad, wellicht ook met derden.

Inderdaad heeft een derde man uiteindelijk *De Roggiade* op schrift gesteld, een 'heldendicht van Pasquino' zoals 'meêgedeeld door H.'. Mede dankzij dit heldendicht is een verhaallijn ontstaan die de inwoners van Weert nu zullen herkennen als: de Rogstekerslegende.

Op dit heldengedicht komen wij zo terug. Allereerst vragen wij ons af: wat is een *Roggiade* eigenlijk? wie of wat is Pasquino? en... wie is H.? Het woord *Roggiade* zal een samenstelling zijn van de woorden rog en ballade. Het geeft precies aan wat het is: een gedicht dat het verhaal over de rog vertelt. De ondertitel 'heldendicht van Pasquino' maakt duidelijk dat dit ironisch bedoeld is. Pasquino verwijst namelijk naar een *beeld in Rome* dat volgens de traditie al vanaf de 16e eeuw spontaan wordt beplakt met briefjes waarop satirische teksten staan. Een beetje te vergelijken met Loesje, maar dan scherper. De briefjes zijn anoniem. In die lijn past het dat de dichter H. zelf ook anoniem wenste te blijven. Ondertussen vragen wij ons af wie hij geweest kan zijn.

Daarvoor keren wij terug naar zijn twee kompanen. Als eerste noemen wij **Cornelis Hermans** (1805-1869). Hij was een geschiedvorser pur sang. Zijn interesse ging voornamelijk uit naar het doen van historisch onderzoek. Naast zijn baan als rector van de Latijnse School werd hij benoemd tot eerste stadsarchivaris van Den Bosch. In 1867 publiceerde hij

een boek waarin terloops ook de twee plakaten over de Rogstekers zijn opgenomen.

Als tweede komt **Rogier van Zuijlen** (1806-1894) aan bod. Was hij eerst nog medewerker onder Hermans, later volgde hij hem op en werd de tweede stadsarchivaris. Hij maakte onder andere een inventaris van de stadsrekeningen van Den Bosch. En ergens begin jaren '60 komt hij de bijdrage voor het buskruit van de Rogstekers tegen. Niet meer dan een voetnoot, maar voor ons wel interessant.

Wie is nu de mysterieuze dichter H.? Wellicht moeten wij hem in hun collegiale kring zoeken. In dat geval komt **Jan Hezenmans** (1833-1909) het eerst in aanmerking. Hij volgde als derde stadsarchivaris op zijn beurt van Zuijlen op. Hermans was al geruime tijd daarvoor overleden. Toch hebben Hermans en Hezenmans elkaar gekend. Een wederzijdse vriend bracht de twee Bosschenaren al in 1855 met elkaar in contact. Die wederzijdse vriend was **Alberdingk Thijm**, de bekende hoogleraar en uitgever met een groot netwerk.

Met hun gezamenlijke passie voor geschiedenis ligt het voor de hand dat zij de informatie over de raadselachtige Rogstekers met elkaar hebben gedeeld. In het dagelijks leven was Jan Hezenmans bankbeambte. Zijn vrije tijd besteedde hij met name aan schrijven. Uit brieven aan Thijm blijkt dat hij zichzelf liever zag als dichter dan als 'historie-schrijver'. Overduidelijk is Jan Hezenmans de auteur van *De Roggiade* (1869). Waar hij in Den Bosch meest wordt herinnerd als historisch onderzoeker, kunnen wij stellen dat voor Weert zijn literair werk belangrijker is.

De Roggiade ⁹

Dit heldendicht van Bosschenaar Jan Hezenmans is ruim 250 versregels lang. U kunt wat van de sfeer proeven in drie fragmenten. Deze worden begeleid door foto's van de musical *Rogstaekers De Legende* opgevoerd tijdens 'Weert 600'.

Het begin schildert een glorieus verleden van Weert. Maar al snel wordt duidelijk dat het om vergane glorie gaat. Weert is een slaperig stadje geworden. Een perfecte setting voor naderend onheil (vers 4 t/m 16):

*Aan den Peelboord stond weleer,
In Oud-Gelre stond voordezen
Eene stad, zóó hoog gerezen,
Dat haar toren en haar muur
Dreigend waren voor 't azuur.
Maar die torens en die wallen
Zijn, eilacy! thans gevallen,
Als zoovelen wijd en zijd,
Door de boosheid van den tijd.
Weert, een stad zo hoog in luister,
Dat zij als een star in 't duister,
Stond te blinken in 't verschiep,
Is een dorp thans, meer ook niet.*

Een nietsvermoedende inwoner loopt door het veld en vindt een rog die door een vishandelaar is verloren. Hij schrikt zich wezenloos en snelt terug naar de stad. Zijn verhaal over het duivelse monster dat hij heeft gevonden zaait paniek onder de bevolking. Het bestuur besluit de stormklok te luiden. Vervolgens (vers 141 t/m 152):

*Hoor! in onze hei gedoken
Ligt een wangedrocht verstoken,
Dat ons dreigt met ondergang.
Huisst het in ons buurt te lang,
Wee uw runders dan en schapen,
Wee vooral uw deernen, knapen
En u zelven! kort en goed,
Wordt het in zijn overmoed
Niet gekortwiekt naar behooren:
Dan is alles hier verloren.
Daarom, voortwaarts, onvermoed,
Tot de draak is uitgeroeid!*

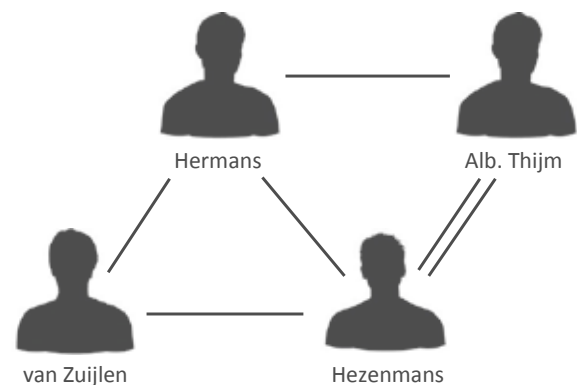
De burgers en boeren uit de omgeving bewapenen zich en trekken op om de rog te bestrijden. De twijfel slaat toe bij het naderen van de plaats des onheils (vers 217 t/m 226):

*'t Leger raakte aan 't barrewarren,
Hoe 't gedierte zonder marren
Aan te vallen in het veld,
't Zij bij list of bij geweld;
Tot van achter uit de benden,
(Om hem met een haak te schenden)
Naar den draak een poorter drong,
Uit Ter-Goes vandaan. Hij sprong
Rogwaarts, als hij rog herkende,
Schaterlachend zonder ende.**

De Legende begint dus in **Den Bosch**. *De Roggiade* is de vroegst gepubliceerde versie van het verhaal dat de inwoners van Weert als de Rogstekerslegende zullen herkennen. Het werd in 1870 via het tijdschrift *Volksalmanak voor Nederlandsche katholieken* van Alberdingk Thijm over het land verspreid. En toen begon het balletje te rollen...

Vanuit de Romantiek van de 19e eeuw gaan wij terug naar de 16e eeuw, naar de realiteit van de Rogstekers en die van hun beroemdste stadgenoot: Jheronimus Bosch.

3. Jeroen Bosch ¹⁰

Over de schilderijen van Jeroen Bosch (c.1450-1516) is veel gezegd en geschreven. Hij geldt als een vernieuwer in de schilderkunst. Daarbij liet hij zich veelvuldig inspireren door motieven, symbolen en metaforen uit de kunst en literatuur. En het dagelijks leven. Een schilderij van zijn hand is in feite één groot beeldraadsel. Of beter gezegd zijn het meerdere beeldraadsels die op elkaar betrekking hebben.

Uit die raadselachtige mix ontvouwt zich een moraliserende boodschap. Ook zijn tijdgenoten zullen niet meteen alles tot in detail hebben gesnapt. Het grotere plaatje (de moraal) lag eerder voor het grijpen. Open eindjes nodigden uit er langer naar te kijken en te proberen de hele puzzel op te lossen. Jeroen Bosch speelde een steekspel met zijn publiek. Maar hoe ingewikkeld hij zijn schilderijen ook maakte, de mensen van zijn tijd (zijn klanten) moesten de raadsels wel kunnen oplossen.

De beeldtaal van Jeroen Bosch is tijdgebonden. Daarom zijn de schilderijen voor ons moeilijker te begrijpen. Veel van de kennis over toespelingen uit de kunst en literatuur is verloren gegaan. Laat staan uit het dagelijks leven. Wij leven in een andere tijd. Toch heroveren wij steeds meer kennis. Inmiddels weten wij dat zelfs details die onbeduidend leken een betekenis hebben.

Observaties uit het dagelijks leven zijn niet alleen tijdgebonden; ze zijn ook plaatsgebonden. Jeroen Bosch woonde en werkte in Den Bosch. Hij had zijn atelier in een pand vanwaar hij over de Markt kon uitkijken. Zoals bekend wilde het stadsbestuur in 1530 het optreden van de Rogstekers reguleren. Zij stelden daarvoor een plakkaat op dat in het openbaar werd afgekondigd. Iedereen in de stad wist dus wie de Rogstekers waren. Zij kregen tijdens de kermis ruimte om hun 'spel' te spelen. Met mate en... naar oude gewoonte.

Nu is het natuurlijk de vraag hoe oud in 1530 een oude gewoonte kan zijn. Als wij er van uitgaan dat deze gewoonte tot bijvoorbeeld 1500 teruggaat, dan moet Jeroen Bosch de Rogstekers gekend hebben. In dat geval is het best mogelijk dat hij de Rogstekers ergens (hoe miniem ook) als een detail op een schilderij heeft afgebeeld zonder dat dit tot nu toe bekend is.

Hoog tijd om de schilderijen van Jeroen Bosch te gaan bekijken. Zijn volledige oeuvre is (in reproducties) te zien in het Jeroen Bosch Art Center in Den Bosch. Voor het kunstcentrum staat een sculptuur van een fontein uit een van zijn bekendste werken: *De Tuin der Lusten*. Laten wij daar eens mee beginnen.

Tuin der Lusten ¹¹

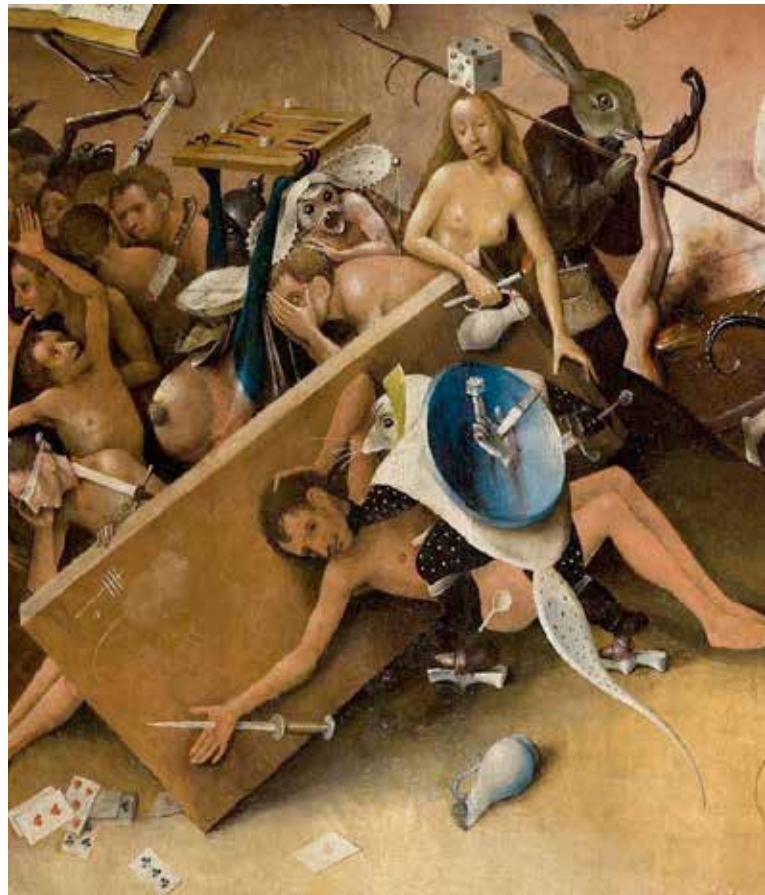
Dit schilderij (drieluik) hing in het Paleis van Nassau te Brussel. Aangenomen wordt dat het rond 1500 in opdracht is gemaakt voor de familie van Nassau, een belangrijke klant. Gelegen nabij het centrum van de macht in de Nederlanden en gezien de status van Nassau was het paleis een trefpunt voor de high society. Dat laatste was na 1544 helemaal het geval onder Willem van Oranje.

Het Brusselse paleis werd (evenals zijn andere bezittingen) in 1567-68 door Alva geconfisqueerd. Alva nam er ook zijn intrek. Toen hij de Nederlanden verliet heeft hij onder andere *De Tuin der Lusten* mee naar Spanje genomen. Het werd later door Philips II aangekocht. Daarna heeft het schilderij Madrid nooit meer verlaten.

Als u een blik werpt op het schilderij ziet u het paradijs met Adam en Eva, de wereldse wellust en de verdoemenis in de hel. Het lijkt een bijbels tafereel zonder verrassingen. Maar die zijn er wel. Als u goed kijkt ziet u overall elementen die afwijken van het standaard verhaal. Daar gaan wij nu niet op in. Wij richten onze aandacht op het rechter paneel.

Rogstekers in de hel ^{12,13}

Linksonder in de hel ziet u een herbergscene. Een aantal naakte mannen (overleden zielen) wordt bijeen gedreven door duivelse figuren met steekwapens. Een grote tafel staat op zijn kant, speelkaarten liggen verspreid op de grond evenals een drinkkan. Op het tafelblad is met krijt een aantal streepjes gezet als het ware om een tussenstand aan te geven. Zien wij hier mannen die hun ziel en zaligheid hebben verspeeld met gokken? Het zou zomaar kunnen gezien de aanwezigheid van de kaarten, het backgammon (tric trac) bord en de dobbelstenen.

Achter de punt van de tafel staat een jonge vrouw met een grote dobbelsteen op haar hoofd. Die dobbelsteen lijkt te verwijzen naar het gokken door de mannen. Maar meer nog dan dat slaat die grote dobbelsteen op haarzelf. In die tijd verwees de term *dobbel wijf* naar een onbetrouwbare, hoerige vrouw. Zeker in haar geval, want zij draagt een vervalste dobbelsteen. De som van het aantal ogen op tegenover elkaar liggende vlakken dient altijd zeven te zijn. De vijf en de twee kunnen dus nooit naast elkaar liggen behalve als de dobbelsteen vervalst is. De dobbelsteen op haar hoofd en de schenkan in haar hand sluiten perfect aan bij het oud spreekwoord: 'teerlingen, vrouwen en kannen, deze drie dingen ontoren de mannen'. (Een teerling is een ander woord voor dobbelsteen).

In haar hand ook een brandende kaars. Denkt u in eerste instantie dat dit gezellig is in een donkere kroeg; die gezelligheid werpt vooral een licht op haar beroep. Een brandende kaars werd door prostituees gebruikt om klanten te trekken. Zo blijkt uit een bepaling in het Keurboek van Zierikzee (1485) dat een publieke vrouw (*wereltnyff*) na de laatste klokslag geen kaarsen meer in haar huis mocht laten branden tegen een boete van tien schellingen.

Rog-steker en Rogsteker ^{12,13}

Meest interessant voor ons is echter wat zich vóór de tafel afspeelt. Een van de duivelse figuren gaat een jongeman te lijf en steekt een zwaard in diens borst. Hij heeft zich getooid met een mantel in de vorm van een rog inclusief staart. Heeft Jeroen Bosch hier een rog-steker uitgebeeld en is hij daarbij geïnspireerd door de Rogstekers uit zijn stad? In dat geval heeft hij zich veroorloofd het schouwspel om te draaien. Waar in de echte wereld baldadige jongeren gewapend en gemaskerd de draak steken met een min of meer weerloze *roch* (= slonzige vrouw), is het nu de rog die steekt.

Een omkering die wel past in de nabijheid van de haas met jachthoorn, krauwel en weitas. Ook hier zijn de rollen omgekeerd, maar wij gaan verder met de rog-steker.

De duivelse figuur heeft de gedaante van een kleine man met een rattenkop. Op zijn rug zien wij een blauw schild waarop een afgehakte hand is gespietst. Die hand lijkt een zegenend of vergiffenis schenkend gebaar te maken, maar dan zou de duim over de ringvinger gesloten moeten zijn. Het ligt meer voor de hand dat wij een schijf zien waarop de beul een afgehakt lichaamsdeel tentoonstelde. Een misdadiger die iemand met een moordwapen had verwond of omgebracht

(door doodslag) verloor de hand waarmee hij zijn misdaad had gepleegd. De dobbelsteen op het topje van wijs- en middelvinger kan dan op een kansspel wijzen waaruit een fatale steekpartij was ontstaan.

De rechterhand van de jongeman die het doelwit van de duivelse rog-steker is, is met een dolk doorstoken. Vermoedelijk is hij tijdens zijn aards bestaan voor verboden wapenbezit gestraft. Hierop stond een mildere straf dan afhakken. In de 15e eeuw werd iemand die voor verboden wapenbezit was veroordeeld met zijn eigen wapen door de hand gestoken indien hij niet tot het betalen van de boete in staat was.

Hoewel het de Rogstekers in Den Bosch pas in 1530 werd verboden wapens te dragen, zegt dit niets over eventueel eerdere verboden. De kans bestaat dat de naakte jongeman de overleden ziel van een Rogsteker voorstelt. Terwijl hij in de echte wereld voor wapenbezit is gestraft en op jonge leeftijd is overleden, lijkt het er sterk op dat hij in de hel wordt gestraft voor zijn agressiviteit ten opzichte van de *roch*. Zijn agressief gedrag valt onder een van de zeven hoofdzonden, namelijk de *Ira* (vergeldende woede). De straf die onze Rogsteker moet ondergaan wordt ook elders in de kunst en literatuur voor deze zonde toegepast: de vergelding met het zwaard.*

Mantel en muts ¹⁴

Tot slot besteden wij aandacht aan de kleding van een tweetal duivels. De rog-steker is gekleed in een donker tenue met witte stippen. De zwart-wit tekening op zijn tenue contrasteert met die op de staart van zijn mantel. Achter de tafel bevindt zich een duivelse rat met opengesperde bek en een viertal spitse (gif)tanden. Het enige menselijke aan haar lijkt de wijde muts die zij draagt. Opvallend is dat de tekening op haar muts dezelfde is als die op de staart van de rog. Zouden de twee ratten met elkaar in relatie staan?

Deze vraag trachten wij te beantwoorden met behulp van de prent over de Rogstekers in Weert zoals uitgegeven door C.J. Visscher (zie Steekspel nr.1). Op deze prent zien wij een tweetal vrouwen met een zelfde soort muts met zijwaarts uitstekende oorschelpen. Een van beide vrouwen is gekopieerd van een prent van David Vinckboons. Bij Vinckboons is haar hoofd onbedekt. De maker van de prent over de Rogstekers heeft haar die muts bewust opgezet.

Een verklaring hiervoor zoeken wij in de benaming van de muts. De Bo vermeldt het gebruik van het woord *rochemuts* (in de 19e eeuw in Vlaanderen).^{*} Mogelijk deden de flappen van een dergelijke muts aan de vlerken van een rog denken, vandaar de naam. Of dit zo is, en of het woord *rochemuts* al in 1500 voorkwam is niet bekend. Mocht dit wel zo zijn, dan is ook dit een sterke aanwijzing dat Jeroen Bosch op artistieke wijze een Rogsteker in het hels tafereel van zijn *Tuin der Lusten* heeft verwerkt.

Wij vervolgen onze speurtocht in Antwerpen.

Wilt u reageren?

Stuur dan een mail naar: info@steekspel.eu.

^{*} Over dit deel is vanaf **17 september** meer te zien op: www.steekspel.eu.

Colofon

Steekspel © is een uitgave van Erik Werps
jaargang 1, nummer 2
Weert, juni 2017
ISSN: 2543-2117
www.steekspel.eu

Redactie: Erik Werps
Ontwerp en opmaak: Rob van de Meulenhof
Druk: Visual Concepts, Weert

Steekspel nr.2 kwam mede tot stand met hulp van Rolf Hage, Anita Reisz (Den Bosch) en Eric De Bruyn (Wuustwezel) en met foto's tbs gesteld door www.weertdegekste.nl, waarvoor hartelijk dank!

Getoonde afbeeldingen:

- *klaatsjers te Overhoven*, archief Sittard-Geleen, coll.407 Nohlmans, foto's 289,290 (1925).
- 'sprekend beeld' van *Pasquino*, Rome.
- musical *Rogstaekers De Legende*, foto's www.weertdegekste.nl, Weert (2014).
- banden tussen C. Hermans (bevlogen onderzoeker), R. van Zuijlen (nijvere ambtenaar), J. Hezenmans (beminnelijk stilist) en J. Alberdingk Thijm (visionair animator).
- *De Tuin der Lusten*, Jheronimus Bosch, Museo Nacional del Prado, Madrid.
- *Kermis van Oudenaerde*, naar David Vinckboons.
- *Hoe de helden van Waert een dode rog bestrijden*, uitg. C.J. Visscher.

Geraadpleegde bronnen en literatuur:

- 1 OSA Den Bosch, inv.190, Register met stedelijke (politie) verordeningen, deel B, fol.34; deel C, fol.62v-63.
- 2 OSA Den Bosch, inv.1409, Stadsrekening 1557-1558, *Onder uitgeven van alzghande saicken*, ongenummerd.
- 3 Thewissen, H., *De Limburgse jonkheid* (2004), p.167-8.
- 4 Boselie, P.H.M., 'Rien de crier et de claquer' charivari in Overhoven in 1802, in: Historisch jaarboek voor het Land van Zwentibold (1997), p.63-9.
- 5 Wetzler, A.F.A.M., rubriek *Personen*, op: www.bosscheencyclopedie.nl (2003-2017).
- 6 Hermans, C.R., *Geschiedenis der Rederijkers in Noord-Brabant d2* (1867), p.169-70,172.
- 7 Zuijlen, R.A. van, *Inventaris der archieven van de stad 's-Hertogenbosch d1* (1863), p.712.
- 8 Hezenmans, H., *De gebroeders Hezenmans* (1978), p.9, 10, 12, 16, 18, 27.
- 9 Hezenmans, J.C.A., *De Roggiade* (1869); ook in: *Volksalmanak voor Ned. katholieken* (1870), p.102-10.
- 10 De Bruyn, E., *De vergeten beeldentaal van Jheronimus Bosch* (2001), p.10-5.
- 11 Dijk, G.C.M. van, *Op zoek naar Jheronimus van Aken alias Bosch, de feiten* (2001), p.68-71,92,110-1.
- 12 De Bruyn, E., *En het woord is beeld geworden...*, in: *Medioneerlandstiek* (2000), p.337-9.
- 13 De Bruyn, E., *De bestraffing van de kroeg- en bordeelzoekers*, op: www.bloggen.be/ericgldebruyn (blog d.d. 21-05-2011).
- 14 De Bo, L.L., *Westvlaamsch idioticon* (1873), p.943.

ISSN 2543-2117

DE COMMUNICATIECOACH

- HELDERE TEKSTEN - SOCIALE MEDIA -
COMMUNICATIEADVIES

[WWW.DECOMMUNICATIECOACH.EU](http://www.decommunicatiecoach.eu)

Publishing
Agency
Events
Design
Media
Print & Press

*“We don't just publish books,
we publish dreams ...”*

Maaspoort 24 | 6001 BP Weert | T +31 (0)495 - 76 90 55
www.bullseyepublishing.nl | www.bullseyeshop.nl

